

**N**ingal ilmus minu ellu lõkketule valgel, enne kui ma teadsin, et ta on Ningal, ning pärast seda, kui Šoš'i oli astunud Ešba'al Aštaroti kambrisse, ilma et ta oleks helistanud või uksele koputanud. Ta istus kaljurahnul ja ma nägin küljelt tema lopsakat musta juust, mis oli põimitud patsidesse ning ümbritses pärjana ta pead, tema meelegehtade heledat nahka, kulmukaart, kõrgete põsesarnade joont, pisut püstjat nina ning lopsakaid huuli, mis laulus paotusid tule valgel säravate valgete hammaste rea kohal, ja hirvesilmi, mille niiske pilk helkis unelmast. Häälte koorist kerkis koos leegiga Ningali hääl, kõrge, täidlane, samas ka looritatud, otsekui kätkeks see endas kõiki kõlasid ja paneks liikuma õhu ümberringi sisemiste lainete väel, mis purunesid vastu kõlakasti seina ja panid selle värisema. Tema hääl kerkis taas mu kõrvu koos meloodiaga, mida ma polnud kolmkümmend kaheksa aastat kuulnud. Selle meloodia saatel laulsime noil päevil laulu, milles juudi filosoof ja luuletaja Jehuda Halevi<sup>1</sup> kurdab oma sõbra surma üle:

„Kas teadsid pisarad, kes need vallandas,  
kas teadsid südamed, kes need murdis?  
Kustunud, mulda läinud nende valgus,  
ei tea muld, mis temasse tulnud ...”

Tema hääl laulab mu kõrvus täie valjusega, sellal kui olen täitmas kummalist ülesannet, mille mulle andis Aharon Dan.

---

<sup>1</sup> Jehuda Halevi, u 1075–1141; vt J. Halevi, „Kuzari”, Tallinn 2004. (Siin ja edaspidi tõlkija märkused)

Võibolla oleksin kuulnud seda häält samal ajal ja samas kohas ka siis, kui ma poleks olnud täitmas seda ülesannet, ning ilma mingi seoseta Aharon Daniga. Igal juhul on kindel, et kui ta poleks pistnud mulle pihku suurt pruuni ümbriku – täiesti vastu minu tahtmist, või vähemalt küsimata mu arvamust või nõusolekut –, poleks ma kohanud Thomas Astorit ehk Tammuz Aštaroti, kes oli Berl Rabani ja Lea Himmelsachi poeg ning Ningal Aštaroti vend. Siis poleks minuga juhtunud seda, mis juhtus Tournoni tänaval. Võibolla oleks see minuga juhtunud mõnel teisel tänaval ning teisel ajal. Võibolla polnud see muud kui asjaolude erakordne ja haruldane kokkusattumine, et inimene juhtub olema teatud hetkel teatud tänavanurgal – välguna sähvatav kokkusattumus; igal juhul ei kestnud see kauem kui üks silmapilk, mil otsekui välguvalgel nägin kogu oma reisi selles erilises sõiduriistas, mille nimeks on keha, ning see avanes mu pilgule algusest lõpuni otsekui ühelt rongilt teisele minek – ent siin pole koht ega aeg sellest rääkida; võibolla jutustan sellest siis, kui tuleb õige aeg ja koht.

Ärasõidu eelõhtul, just viimasel hetkel, kui olin andnud kohvri El Ali esindusse ning läksin taksofirma Našeri poole, et tellida koht sõiduks Ben Gurioni lennujaama järgmise päeva hommikuks kell seitse, pistis Aharon Dan mulle pihku suure pruuni ümbriku. Kui ma olin taksofirma kontoris sisse astumas, nägin läbi Ben Jehuda tänava nurgal oleva Maksimi kohviku klaasakna meest, kes istus laua taga ja kirjutas midagi ümbrikule. „See on Aharon Dan,“ ütlesin endamisi, ning sel hetkel tõstis mees silmad, otsekui oleks ta tundnud, et teda vaadeldakse, ning meie pilgud kohtusid. Ma polnud teda näinud

pikka aega, vähemalt kaks aastat, võibolla ka rohkem; sel ajal olid meie suhted jahedad, kuni need lakkasid vähehaaval hoopiski – ning mitte ainult sellepärast, et ta lahkus töölt –, nii et me ei kohtunud enam kolm korda nädalas suuremate või väiksemate vahetundide ajal Meretsi kooli õpetajate toas. Miski tema kõneviisis, tema silmavaates, tema vaimulaadis üldse oli kaugel minu maailmast ja mu maitsest, nii et ma ei rõõmus-  
tanud mõttest teda kohata – ma arvan, et temagi poleks minu nägemise üle rõõmus olnud –, nagu ma olin tundnud rõõmu neil päevil, kui me mõlemad külvasime teadmisi Kuninglikus Teaduste Akadeemias, nagu ta seda armetut kooli nimetas.

Käestlastusest hoolimata polnud hoone ise sugugi armetu, vastupidi, ehitamise ajal sajandi alguses oli see üks ilusamaid hooneid uues Jeruusalemmas, ning kogu linnaosa, mille nimeks tollal oli Rehovot ja mida nüüd tuntakse buhhaaralaste linna-  
jaona, oli rikas ja elegantne, nii et – nagu mulle vanaema jutustas – Jeruusalemma kuberner Džamal Paša oli paigutanud sinna kõrgemaid ametnikke ning politsei ja Türgi sõjaväe juhte; ent kogu see toredus ja hiilgus kadus hulk aastaid tagasi koos Osmani impeeriumi ning mu vanaema maailmaga. Kui mina sündisin, polnud sellest enam jälgegi, ning kui siin või seal oli tollest rikkusest midagi säilinud, siis oli see peidetud mõne vana paksu buhhaaralase elamu põranda alla, kes varjas seda isegi oma järeltulijate silme eest. Kui meie alustasime õpetaja-  
karjääri leedi Davise asutatud Meretsi kutsekoolis, Vabadus-  
sõja ja Kuuepäevase sõja vahel, oli selle surnud linnajao hing juba lennanud hašimiiitliku Jordaania Kuningriigi piiri roostes traataiale. Peale hoone roosade kiviseinte, mis säilitasid oma

vitaalsuse, oli kõik purunenud, lagunenu, roostetanud ning kaetud tolmuga pealtpoolt ja hallitusega altpoolt, meenutades vanu tudikesi, kes istuvad oma eluaseme lävel ega suuda tõusta, et sulgeda laperdav uks. Kuid vastuoksa sellisele lodevusele tuleb neis esile hämmastav energia, kui on tegemist tüliga naabrite vahel sajatuste, karjumise ja sõimu saatel, nii et nad sarnanevad ümbruskonna kassidega, kellele ei tule küll pähe võidelda õiguse eest prügikastile, mis on sattunud nende käppade alla, kuid kes sisistavad üksteise peale, valmis vastasele kõrri kargama. Ning nii nagu kassid ja sisalikud, kes liibuvad kaljudele ja piirdeaedadele, vedelevad nemadki päikese käes, pühendudes kannatlikult ja häirimatult olemasolu kui sellise nautimisele. Säärane muretus puudus aga noortel täiesti. Neis pulbitses pidevalt omamoodi jõuline vaenulikkus, alates lastest kuni kahekümne viie-kolmekümneaastaste jõumeesteni, kes mängisid keset tänavat *stanga*'t, viibutades rusikaid üksikutele autodele, mis segasid nende mängu; neil päevil, Vabadussõja ja Kuuepäevase sõja vahel, sattus tühine arv autosid sellele piiri läheduse tõttu tupikuks muutunud tänavakesele – peaasjalikult olid need sõjaväeautod, mis vedasid tunnimehi ja varustasid väheseid poode, mis olid säilinud selle linnajao servadel, kus kunagi oli olnud kihav turg. On hämmastav, et nende poiste seas, kes tülitasid möödujaid ja olid valmis rusikad käiku laskma, kasvas kõigest hoolimata lapsi, kellel õnnestus lõpetada kaheksaklassiline põhikool ning kes tulid meie kutsekooli. Veel hämmastavam on see, et kui mitte kõigil, siis suurel osal neist õnnestus nelja aasta pärast lahkuda sealt lõputunnistusega. Nad õppisid seal elukutseid: lukksepa, elektrikuks, treialiks või

mehaanikuks, ning lõputunnistuse saamiseks pidid nad tegema eksamid ka heebrea keele, piibliloo ja inglise keele alal. Mina õpetasin neile heebrea keelt ja piiblilugu ning Aharon Dan, kes oli tulnud mõni aeg pärast mind, õpetas neile inglise keelt.

Ta tuli, seljas tärgeldatud valge särk, jalas laitmatult viigitud sinised püksid, ning vaatas pilkava muigega ümberringi – direktorit, kes pahural ilmel tegeles korra loomisega töötubades, õpetajaid, kes püüdsid õpilastesse moraali sisendada, ning kuivi kaljusid, mis alasti valguse käes lahutasid meid läbipaistmatu müürina hašimiitlikust Jordaania Kuningriigist –, hea tervisega inimese kammitsematu naeratusega, ehkki hiljem, kui olime sõpradeks saanud, selgus mulle, et ta polnud tollal üldsegi terve, vaid oli tulnud meie juurde sellepärast, et oli olnud haige ja pidi käima ravil Hadassa haiglas Jeruusalemmas. Aharon oli juba kolmekümne viie aastane, kümme aastat minust vanem; ta oli päevitunud ja üleni musklis aastatepikkusest tööst kibuutsis Negevis. Ta oli sündinud tolle aja metropolis Londonis ning tulnud sealt kibuutsi; see tekitas imestust igaihes siin maal, ning mitte ainult kibuutsikaaslastes, kelle keskel ta juurduda püüdis. Tal oli suur keha ja suured käed, kuid sellest hoolimata tundus ta ebakindel, otsekui ei teaks ta täpselt, kuidas juhtida seda suurt tugevat kesta, milles ta oli ilmale tulnud. Tema liigutused olid kohmakad ning kõige lihtsamadki toimingud, nagu naela seina löömine, täis teetassi hoidmine ja isegi kirjutamine, millega ta enne kibuutsi tulekut endale leiba teenis, nõudsid temalt ülimalt keskendumist. Naela löömisel võttis ta selle oma jämedate sõrmede vahele ja pigistas seda kõvasti, et panna see õigesse kohta, sellal kui vasarat hoidev käsi nägi vaeva, et see

sihile juhtida, ning tema keel tungis kokkupigistatud huulte vahelt esile, kuid sellegipoolest langes vasarahoop varem või hiljem põidlale või sõrmedele, mis hoidsid naela. Söögi ajal ei suutnud vastasistuja hoiduda põnevusega jälgimast tema kätt ning ootamast hetke, mil vedelik valgub tassist ja voolab tema lõuale. Kui ta seisis, siis olid tema jalgade suured varbad üksteise poole pööratud, nagu otsiksid nad seltsi, sellal kui kannad hoidsid üksteisest eemale, ning niigi viltune pea oli kõrgemale tõstatatud õla poole veelgi enam kaldu, teist õlga otsekui orvuks jättes, mis tekitas kummalise mulje hiiglaslikust lapsest, kes tahab paluda vabandust täiskasvanutelt, keda ta on oma kasvuga segadusse ajanud. Niisiis pole ime, et iga kehaline tegevus või töö nõudis temalt kahekordset pingutust ning et kui tööpäeva lõpul kõik teised majandi liikmed naasid väsinute ja higistena, oli tema vajunud täielikku kurnatusse. Ometi on hämmastav, et kõigest sellest hoolimata ning vaatamata vaimsele pingutusele, mis mõnes mõttes on kehalisest veelgi rängem, pidas ta kibuutsis vastu hulk aastaid, kuni ta viidi meelemärkusetult Hadassa haiglasse Jeruusalemmas. Aharon ei armastanud rääkida neist aastatest kibuutsis, ning need, kes teda hiljem tundsid, ei osanud aimatagi, et see mees oli kunagi olnud põlluharija. Kui ta meenutas oma „põlluharija perioodi”, kerkis see tema silme ette rusuvalt hämarana, põletavana, lämmatavana ja nüristavana otsekui ahta ja pimedada vangikongi sein. Südamepuistamise hetkedel tunnistas ta mulle, et tal endalgi oli raske mõista oma minevikuillusioone ning moonutatud muljeid sellest, kuidas kohtumine ilma ühegi pilveta taevas särava päikese alasti valgusega jättis talle mulje pimedusest ning igas suunas avatud

kõrbe avarus mõjus talle kitsa vangikongina. Kõige rusuvam oli talle aga hinge närtsimine. Ta oli nii murtud ja masendatud, et vabadel hetkedel ei jäänud temasse kübetki vaimu, selleks et lugeda raamatut või sünnitada vähimatki mõtet. Siis ei tahtnud ta muud kui külma vett, et kustutada janu, süüa, et täita kõht, ning patja, et panna sellele pea ja magada – veel ja veel ja veel; kui oli päev, siis ka pisut varju päikese eest. Ainus vaimne tegevus, milleks ta siis võimeline oli – kui seda võib vaimseks tegevuseks nimetada –, oli esitada endale jonnakas küsimus: mis toimub siin üldiselt ja minu puhul iseäranis, ning mis mõte on neil väsimusest tuhmistatud katsumustel ja mu uduse aju püüdlustel neid nii või teisiti seletada?

Mis puutub asjasse endasse – tänapäeval häbenetakse juba lausuda mõnda neist sõnadest, mis toovad muige noorte inimeste suunurkadesse, nagu maa ülesharimine, kõrbe muutmise viljakandvaks, eelkõige aga kibuutsi asutamine, vendlusel, kollektiivsusel, võrdsusel ja õiglusel põhineva uue terve ühiskonna loomine, ning seda iga selle liikme vabal tahtel –, siis kõiges selles ei kahelnud ta kõige raskematel hetkedelgi; ka hulk aastaid pärast kibuutsist lahkumist nägi ta selles nüüdisaegse maailma ajaloo kõige tähtsamat sotsiaalset saavutust, ehkki ta lisis tõsiste mõtlejate kombel täpsustava möönduse „võibolla”. Vastuseid küsimusele „Mis siin toimub?” otsis ta mujalt, eelkõige iseendast, see tähendab, omaenda äpardumistest. Loomu poolest polnud ta määratud kehaliseks tööks, ning seda mitte üksi puuduliku koordinatsiooni tõttu aju käskluste ja keha reageeringute vahel, vaid ka seetõttu, et igasugune masinlikult korduv tegevus oli talle tüütu ning ajusid närvutav. Vastupidi, ta oli

üks neid (selles oli ta ammu kindel, juba lapsest saadik, kui tal polnud üldse sellelaadseid kogemusi ning ta ei saanud veel teha mingeid teoreetilisi ega üldistavaid järeldusi), kes mitte ainult ei otsi töömeeste tegevust ka siis, kui ükski kõrbe õitsvaks aiaks muutmise või ühiskondliku õigluse juurutamise ideaal ei särata higi nende otsaes, vaid kes ka kohkuvad tagasi valimast seda, mida tavatsetakse nimetada „vaimseks tööks”, nõnda kui seda kinnitab väikese Teddy Greeni lugu. Teddy Green, armas poisike, oli tema algkoolikaaslane. Ühel päeval, kui Teddy talle külla tuli, leidis ta Aharoni lugemast raamatut, millel polnud mingit tegemist koolitükkide ettevalmistamisega; kui ta kuulis Aharoni suust, et too kavatses jätkata õpinguid nii keskkoolis kui ka koguni ülikoolis, tuli talle peale kabuhirm ning ta põgenes Aharoni juurest otsekui haige juurest, kes võib teda oma kohutava haigusega nakatada. Teddy ei unistanud muust kui päevast, mil ta on vaba kohustusest lugeda raamatuid, kirjutada kirjandeid ning vaevata pead veidrate küsimuste üle, päevast, mil ta on vaba töötama dokitöölisena, ning ükski asi maailmas ei kohutanud teda enam kui ähvardav oht, hoia ja keela, et olles kord koolist lahkunud, peab ta ikka veel lahendama probleeme, uurima õpikuid ning kirjutama vihikutesse. Mitu aastat hiljem, enne ärasõitu Iisraelimaale, kohtas Aharon teda juhuslikult sadama lähedal kõrtsis dokitöölise seltskonnas, kes pärast tööd olid tulnud õlut jooma. Töölised tühjendasid rõõmsasti õllekanne, rääkisid valjusti, löid üksteisele naerupahvakute saatel õlale, ning kõige enam pakatas elurõõmust Teddy Green. Teddy, kes oli väikest kasvu, kuid tugev ja hea kehaehitusega, lõi Aharoni nähes särama. Polnud lihtne saada dokitööliseks



sadamas, iseäranis sellest peale, kui oli metsik võistlus võõraste ja igast nahavärvist inimeste vahel, kõigi nende verekaanide vahel, kes olid tulnud vana Inglismaa verd imema. Tunnustus ja ametikoht õnnestus leida üksnes neil, kelle esivanemad olid sugupõlvede vältel töötanud sadamas või kellel oli lähedasi suhteid ametiühingu juhtkonnaga või kellel olid erilised võimed elus läbi lüüa, ning just selliste hulka kuulus Teddy – nii vähemalt mõistis Aharon Teddy ilmset rahulolu ja uhkustunnet täis märkustest. Enam kui Teddy jutt hämmastas Aharoni meeleto mõnu, millega Teddy õlut rüüpas: ta neelas iga söömu nii, et näis ammendavat kogu selle maitse ja värskuse. Sedavõrd imeline mõnulemine nii lihtlabase ja tavalise toiminguga juures näis Aharonile lõpliku kinnituseks inimese võimest maa peal õnnelik olla. Mõni aasta hiljem oli tal endal juhust ahmida ja neelata täie mõnuga iga lonksu kõige lihtlabasemat ja tavalisemat jooki – klaasitäit vett, ning mitte puhast ja selget vett, vaid vett, millele mitmepäevane transport roostetanud tünnis oli andnud kopitanud maitse. See juhtus kuumal päeval kõrbes, kui veoauto rikke tõttu ei jõudnud kohale vesi ega puldan; koos kaaslastega oli Aharon sunnitud pärast torulukksepatööd sumama kaks tundi liivas, enne kui jõudis esimese tünnini. Lisaks põletavale päikesele paljaste küngaste kohal ning lähimatavatele tolmupahvakutele ümbritses teda nagu kiuste sel päeval ka kibutsikaaslaste ring. Teda oli alati masendanud kuulumine mingisse rühma – selles nägi ta oma ebaõnne peamist põhjust, suuremat häda kui tema kaks „vasakut kätt” –, kuid sel hommikul, mitu tundi enne veoauto rikkimist, tundus kaaslaste olemasolu talle läbipaistmatu vanglamüürina, ning kuivale

kurgule ja suulakke kleepunud keelele lisandus lämbumistunne vanglakartseris. Kui ta oli juba tund aega kõmpinud, kadusid kõik mõtted, tajud, mälestused, lootused, ning jäi üksnes füüsiline janu, mis juhtis tema jalgu vee poole, ja kui ta hakkas jooma, huuled võdisemas, iga sõõmu ahnelt kulistades, valdas teda äkitselt tormiline elutahe, ilma et ta oleks tundnud nautlevat meelust, mis oli omane Teddy Greeni joomisele. Järgmisel päeval, kui ta koos esimese valgusega oma toas ärkas, virgus temas tahtmine kirjutada väike jutustus oma lapsepõlvest udu- ses Londonis, tahtmine, mis oli mingil kombel seoses eelmise päeva joogijanuga, kuid kaaslaste hääled väljas kustutasid kohe- maid tema inspiratsiooni ning eelseisev tööpäev sulges selle hauakivina. Jalad unest rasked, loivas ta käru poole ega märganud baraki kõrval haigutavat auku, millest oli igal hommikul mööda läinud. Kukkudes murdis ta vasaku jala luu ning kõigi nende päevade jooksul, mis ta veetis kontoris, jalg kipsis, ja tegeles paberitööga, ei lakanud ta nukrutsemast, sest jutustuse mõte oli lahtunud ega tulnud tagasi. Lõpuks kirjutas ta selle jutustuse omas keeles – inglise keeles – laupäeval, kui kips oli ära võetud, ning saatis selle ühele kirjandusajakirjale Londonis. Sellest peale keerlesid tema päevad ootuse telje ümber: ta ootas kirja Londonist, mis oleks teatanud jutustuse vastuvõtmisest ja selle avaldamisest, kuid kirja ei tulnud ega tulnud. Kui nädalad möödusid ja nendest said kuud, meenus talle, et ta polnud oma jutustusele lisanud selle tagasisaatmise kulusid raha või rahvus- vaheliste postmarkide näol. Oma eksimuse heaks tegemiseks oleks ta pidanud minema linnas mõnda postkontorisse, aga kui ta asja üle järele mõtles, umbes pool aastat pärast jutustuse

ärasaatmist, polnud talle enam tähtis, kas tema käsikiri oleks talle tagasi saadetud või mitte; ta peletas selle loo oma elust ning kogu tema tähelepanu, või täpsemalt, tema mured ja kartused hõivasid reumahood, mis järjest tugevnesid ja pitsitasid tema rinnakorvi, nii et ühel ööl oleks ta peaaegu lämbunud. Tolle piirkonna arst, kes avastas veel mingi allergilise tüsistuse, astma või midagi taolist, otsustas saata ta Hadassa haiglasse uuringutele; see otsus teostati ruttu, sest teise lämbumishoo ajal kaotas Aharon meelemärguse. Haiglas taipas ta, et reuma ja allergia tõttu ei saa ta kibuutsi tagasi minna. Ta jäi Jeruusalemma, üüris Nahlaotis toa ning tuli meile inglise keele õpetajaks.

Mõni päev pärast haiglast lahkumist – arstid imestasid tema kiire paranemise üle – tuli üks kibuutsikaaslastest teda vaatama ning andis talle koos tema isiklike asjade pambuga posti, mis oli talle tulnud, selle hulgas ka suure pruuni ümbriku, millel oli ühe Londoni kirjandusajakirja nimi. Põksuvi südami märkas Aharon seda kohe, kui kibuutsnik oli, komps käes, uksele ilmunud; ta teadis, et ümbrikus oli tagasi lükatud käsikiri koos tavakohaste viisakate vabandustega, kuid ta talitses end seni, kuni kaaslane tema läheduses oli. Niipea kui too lahkus, tõttas Aharon ümbrikku oma kohmakate sõrmedega avama, muljudes, kortsutades ja rebides seda, kuni sellest kukkus välja ajakirjanumber, milles tema jutustus oli avaldatud. „See oli otsekuu valgusesähvatus,” ütles mulle Aharon, „mis tabab vangi palet, kui kongi uks avaneb ja ta näeb äkki enda ees vaba ruumi.” Tõepoolest käitus ta nii oma esimestel tööpäevadel meie juures. Iroonilise pilgu ning heatahtliku muigega poetas ta, nähes kahekümne viie-kolmekümneaastasi „jõumehi” keset tühja tänavat *stanga*’t mängimas:

„Nii, nii – need on umbtänava asukad.” Ning samas suunas liikuvad mõtted tulid talle, silmates piiri, mis paistis meile õpetajate toa aknast. Keset kivist lagedat nõlvakut seisis metallpost kirjaga „Ettevaatust – piir!” ning piki spiraalset roostes traataeda rippusid iga saja meetri järel kolmnurksed punased hoiatussildid, millele oli kirjutatud „Ettevaatust – miinid!”. Neid oli veel võimalik näha seal, kus vaatevälja ei varjanud astelpõõsaste ja umbrohu tihnik. „Inimese vaim ei tunne piire,” ütles ta suure vahetunni ajal teed juues ja võileiba süües, sellal kui tänavalt kostis ülemeelikut kisa ja kära; ta pööras pead, näitas käega akna poole ning lausus: „Selline on nende saatus, kes elavad ruumi ja aja piiril. Nende elu on umbtänav. Neil pole väljapääsu. Varem või hiljem söövad nad üksteist ära.” Kõik, mida ta nägi või kuulis, andis täiendavat kinnitust tema suurele ideele materia piiratusest vaimu lõpmatuse kõrval, keha piiridest aru külluslikkuse kõrval, ühiskonna ja riigi kammitsatest hingede sügavuse kõrval, hingede, kes on kõikjale laiali pillatud ja kes annavad üksteisele märku üle ruumiliste piiride ning teispool ajalisi piiranguid – seda suurt ideed väljendas näidend, mida ta sel ajal hakkas kirjutama. Näidendil polnud muud eesmärki kui kujutada seda suurt mõtet, ning kõik näidendi tegelased olid vaimsete kontseptsioonide või kehaliste olevuste sümboliteks. Jutustuse kirjutamine näis talle nüüd labase, tühise ning provintslilikuna, võrreldes tohutute võimalustega, mida pakkus näidendi esitamine vaatajate massidele, kes täitsid teatrisaale Londonis, New Yorgis ja teistes maailma suurlinnades. Sellest ei tohi aga järeldada – hoi ja keela –, et ta oleks oma südames põlanud Habima teatrisaali Tel Avivis või Binjane Ha’umad

Jeruusalemmas või Haifa teatrit. Otse vastupidi: tema oli see, kes tegi oma elus otsustava pöörde ning lahkus suurest metropolist, selleks et sulanduda väikesesse kibuutsi; aga tema keel oli inglise keel, tema kultuur inglise kultuur, tema mõtted ja unistused olid inglaslikud, ning heebrea keelde ei õnnestunud tal tungida. See tähendab, et ta rääkis heebrea keelt, luges ja sai kõigest aru, aga ta ei vallanud seda, nagu peab, selleks et väljendada kõiki peensusi, et tuua esile kõike, mis tal mõttes oli, ning esimesest päevast saadik, mil ta ilmus õpetajate tuppa, sõlmusid meie sidemed inglise keeles ja nii need ka jätkusid.

Ta näitas mulle näidendit, mida ta kirjutas, ning seda esimesest leheküljest peale, alates tegelaste loetelust ja esimese stseeni esimesest leheküljest. Alguses meeldis mulle mõte, et ta oli mind pühendanud loomingu saladusse ja et mu arvamus oli talle tähtis, kuid ajapikku tüütas see mind, ning mõni kuu hiljem otsisin juba sündsaid ettekäändeid, et pääseda „osalemisest” selles loomingu, mis mitmel põhjusel oli muutunud mulle vastumeelseks kohustuseks, mille sundust ma ei tahtnud enam taluda. Esialgu ei vaevunud ma veel selle vastumeelsuse põhjusi analüüsima, ning võibolla polnud ma selleks ka võimeline, sest olin surutud hingepiina ja tülpimuse vahele ühelt poolt, teiselt poolt aga soovi vahele teha head meelt Aharonile, kelle vastu ma tundsin sooja sõprust; kuid nüüd, neid ridu kirjutades, on mulle selge, et asi seisnes inimeses endas ja mitte tema näidendis, mis lõppude lõpuks ei õelnud mulle kõige vähematki ega äratanud minus mingeid tundeid peale tüdimuse, millest oleksin võinud suurema raskuseta jagu saada. Ta oli muutunud, või täpsem oleks öelda, et aja jooksul, mida enam ma temaga

tuttavaks sain, avaldusid temas olulised jooned, mida ma algses polnud märganud – ei temas ega jutustuses, mille Londoni ajakiri oli avaldanud ja mis mind oli puudutanud: midagi elavat ja liigutavat hoovas lapse maailmast, kes oli kasvanud väikekodanlikus linnajaos, lapse, kes läks välja öhe, Londoni niiskete ja uduste tänavate jahedusse, et otsida oma kadunud isa. Jutustusest ei selgunud, kas isa oli surnud või mingil põhjusel kodust ja lapse elust kadunud, kuid oluline oli see, mis toimus lapse hinges, tema maailmas, ning sellel polnud midagi tege mist reaalse sündmustikuga. Värskest, millega kirjeldati lapse esmast kohtumist vormide, lõhnade, tuulte, valguste, sammude ja häältega suurlinna öös, kus ta püüab orvuks jäänud unelmale jälile saada, hoovas nõidust, ning soe huumor oli selle tipuks. Nägemuse värskus koos seda ehtiva huumoriga, mis iseloomustas Aharoni meie esimestel kohtumistel õpetajate toas – õhtul kohtusime Atara kohvikus Ben Jehuda tänaval –, nõrgenes sedamööda, kuidas see suubus tema näidendi suurde ideesse, mida ta hakkas kirjutama pool aastat pärast meie tutvumist. Mina polnud ainus inimene, kes kutsuti õhtul tema tuppa, et „loomingus” osaleda. Lühikest aega koondus tema ümber seitse kuni kümme seltsilist, nende hulgas vähemalt viis ustavat – kelle hulka minagi esialgu kuulusin –, kes andunult tulid kaks korda nädalas, et aktiivselt osaleda kõigis arutlustes ja vaidlustes, et elada sisse tegelaskujudesse näidendis, mille nimeks viimases järgus oli „Nägemus inimesest” – ühesõnaga, selleks, et ahnelt neelata „õpetaja” sõnu, nii nagu ta ise end naljatades nimetas, seletades selle näidendi tähtsust, samuti enda kui autori kesket osa selle valmimisel.